

чается в коммуникативный акт, сопровождая реплику или полностью замещать ее, снимая тем самым возможную избыточность языка, а также способствуя экономному построению речевого акта.

Следует отметить, что разговорная речь как манера общения в условиях неофициального общения используется в основном в диалоге, где наиболее четко и адекватно отражается ее специфика. Тем не менее, анализ произведений уже современных авторов позволяет утверждать, что категория разговорности присутствует не только в диалогическом тексте, но и в произведениях, основной формой написания которых является повествование от первого лица и в которых диалог как таковой отсутствует вообще. Возможна и обратная ситуация, когда диалогическая речь не всегда подразумевает наличие разговорности.

Сравнивая разговорную речь в романе Р. Кено «Зази в метро» (1959 г.) с произведениями современных авторов, можно отметить следующее: то, что раньше удивляло своей новизной, бросалось читателю в глаза, на сегодняшний момент давно стало нормой и нейтральным фоном. В настоящее время скорее вызвал бы интерес собеседник, использующий инверсию при вопросе и употребляющий обе частицы при отрицании. Никого уже не удивят ни бранная лексика, ни грамматические ошибки в повседневном общении.

Таким образом, языковая ситуация постоянно находится в поле зрения писателей, и все тенденции, все малейшие изменения в языке, речи всегда служат богатейшим материалом для литературных произведений.

Литература

1. *Геворкян Г. А.* Лингвостилистическое исследование коммуникативной структуры диалога художественного произведения: Автореф. дис. ...канд. филол.наук. – Тбилиси, 1986. – 18 с.
2. *Горелов И. Н.* Невербальные компоненты коммуникации. – М.: Наука, 1980.
3. *Лукьянова Н. А.* Экспрессивная лексика разговорного употребления. Новосибирск: Наука, 1986.
4. *Сиротинина О. Б.* Современная разговорная речь и ее особенности. - М., 1974.
5. *Queneau R.* Zazie dans le métro. – Paris: Galimard, 1959.

АГЕНТЫЎНЫЯ НАЗВЫ Ў СПРАВАВОДСТВЕ 20-30-х ГАДОЎ XX ст.

Н. П. Зуй

Агентыўная лексіка беларускай мовы даследавалася ў розных аспектах: у параўнальным (Г. Д. Кацельнікова, Р. К. Эжерт, Л. Я. Бялей і інш.), у семантычным (М. Р. Гарбачык, Г. М. Вештарт, М. А. Паўленка,

В. А. Бекіш, В. А. Варановіч і многія іншыя), у словаўтваральным (С. С. Клундук, П. В. Вярхоў, В. Б. Хацкевіч і інш.).

Аб’ектам нашага даследавання стала агентыўная лексіка ў афіцыйна-справавым стылі, якая ўжывалася на этапе станаўлення беларускай навуковай тэрміналогіі ў 20-ыя гг. XX ст. Даследаванне праводзілася на матэрыяле выдадзеных у той час падручнікаў і даведнікаў па справаводстве.

У межах акрэсленай лексіка-тэматычнай групы разгледжана 47 лексем. Спынім увагу на некаторых з іх.

Падаўца, паказчык. Значэнне ‘асоба, якая ўласнаручна падае, аддае які-небудзь дакумент, пісьмо і пад.’ [ТСБМ, т. 3, с. 504] у падручніках і даведніках па справаводстве і перакладных слоўніках 20-30-х гадоў перадавалася наступнымі варыянтамі: падаўца, падавец, паказчык, падавач, аказчык, падавальнік, прад’яўнік.

Варта адзначыць непаслядоўнасць Л.Вашкевіча пры ўтварэнні фемінінатыва з акрэсленым значэннем. У РБСЧМ назоўнік для абазначэння асобы мужчынскага полу ‘податель’ перакладаецца на беларускую як ‘падаўца’, а назоўнік для абазначэння асобы жаночага полу ‘подательница’ – як ‘падацелька’. Гэты фемінінатыў утвораны згодна з беларускай мадэллю дэрывацыі найменняў жанчын ад адпаведных найменняў мужчын – пры дапамозе суфікса -к-. Аднак у якасці ўтваральнай асновы чамусьці ўзяты не прыведзены тут жа беларускі агентыў ‘падаўца’, а калькаваны з рускай ‘падацель’ < ‘податель’. Магчыма, гэта тлумачыцца пэўнымі цяжкасцямі далучэння «жаночага» суфікса -к- да асновы падаўц-.

З усёй разнастайнасці прапанаваных ў 20-30-я гады найменняў для абазначэння ‘асобы, якая ўласнаручна падае, аддае які-небудзь дакумент, пісьмо і пад.’ [ТСБМ, т. 3, с. 504] сучасная беларуская мова замацавала слова ‘падавец’ (РБСДАТ, ТСБМ, БРС-88, БРС-2003). Таксама замацавалася і слова ‘прад’яўнік’. Яшчэ адзін папулярны ў 20-я гады варыянт ‘паказчык’ у сучаснай мове змяніў сваё значэнне, страціўшы ўвогуле сему асабовасці.

Плацельшчык. У значэнні ‘той, хто ўносіць або павінен уносіць належны яму плацеж’ [ТСБМ, т. 4, с. 271] падаюцца наступныя словы: платнік, плацежнік, аплатчык, плацельшчык. У такім жа значэнні ПССМС ужывае субстантываваны дзеепрыметнік ‘плацячы’, які, як і назоўнік ‘плацельшчык’, з’яўляецца калькай з рускай мовы.

У сучасных слоўніках (ТСБМ, РБСДАТ, БРС-88) паслядоўна падаецца ‘плацельшчык’. А БРС-2003 у такім жа значэнні падае і папулярную ў 20-я гады форму ‘платнік’ (т. 3, с. 30). Разнастайнасць варыянтаў

матэрыяльнай формы для выражэння акрэсленага значэння можна растлумачыць наяўнасцю ў беларускай мове сінанімічных словаўтваральных фармантаў пры ўтварэнні агентыва ад агульнаславянскай дзеяслоўнай асновы.

Прасіцель, просьбіт. У значэнні ‘той, хто звяртаецца з просьбай, з прашэннем да каго-небудзь ці куды-небудзь’ [ТСБМ, т. 4, с. 365] у падручніках і даведніках па справаводстве і слоўніках 20-30-ых гадоў часцей за іншыя ўжываюцца дзве лексемы ‘прасіцель’ і ‘просьбіт’. Таксама сустрэліся варыянты ‘прошаны’, ‘прошатай’, ‘прасьбіт’.

У сучасных слоўніках (ТСБМ, БРС-88, БРС-2003) замацаваўся нарматыўным варыянт ‘прасіцель’, а слова ‘просьбіт’ мае памету устарэлае.

Аднак у 90-ыя гады беларускія лінгвісты ўзнялі пытанне аб «правамоцнасці» функцыянавання ў беларускай мове лексемы ‘прасіцель’. Суфікс -цель носьбітамі мовы ўспрымаецца як прыналежнасць рускай мовы, а само слова, утворанае далучэннем гэтага суфікса да агульнаславянскай дзеяслоўнай асновы, - запазычаннем з рускай мовы. На гэтай падставе група беларускіх лінгвістаў выступае за прызнанне літаратурным і актыўнаўжывальным устарэлага (паводле лексікаграфічных крыніц, складзеных у савецкі перыяд і перавыдаваемых да сённяшняга дня) слова ‘просьбіт’. Такой думкі прытрымліваецца А. Каўрус, П. Сцяцко і іншыя даследчыкі. Яны тлумачылі з’яўленне ў беларускіх слоўніках слова ‘прасіцель’ і да яго падобных імкненнем прымусява наблізіць у свой час нашу мову да ўсесаюзнага стандарту (рускай мовы).

Юрыст. Лексема ‘юрыст’ са значэннем ‘спецыяліст у галіне юрыспрудэнцыі, практычны дзеяч у галіне права’ [ТСБМ, т. 5, ч. 2, с. 487] узыходзіць да лацінскага кораня *jus, juris* (‘права’) і запазычана з нямецкай мовы праз польскую.

Як вядома, у 20-ыя гады назіралася тэндэнцыя моўнага пурызму, якая прадугледжвала перадачу іншамовных слоў беларускімі адпаведнікамі, а калі такіх не існуе ў мове, стварэнне новага слова спрадвечна сваімі сродкамі (С. Некрашэвіч, М. Байкоў, Ян Станкевіч). Хаця сусветна прынятыя тэрміны многія вучоныя прапаноўвалі не перакладаць, а захоўваць іх інтэрнацыянальны варыянт (А. Смоліч, М. Гуткоўскі, Гаўзэ, М. Шульман). Таму і часта побач з беларускамоўным словам ужываецца слова замежнага паходжання з тым жа значэннем.

Сярод складальнікаў слоўнікаў 20-ых гадоў выразна вызначаюцца два падыходы ў падборы перакладу да рускага ‘юрист’. Паводле першага падыходу, інтэрнацыяналізм перакладаецца беларускім словам

‘правазнаўца’. Гэта зафіксавана ў РБСЧМ Л.Вашкевіча, ПРБС М.Байкова і М. Гарэцкага. Іншы падыход прадугледжвае, па-першае, іншы беларускі варыянт – ‘праўнік’, а па-другое, паралельнае ўжыванне аформленага паводле тагачасных граматычных норм напісання запазычаных слоў варыянт ‘юрысты’. Гэта адлюстравана ў “Дзелаводзе” С.Серады, РБС-28 С.Некрашэвіча і М.Байкова, БНТ-10. В.Ластоўскі ў ПРКБС перакладам з рускай прапануе ‘прававед’.

У сучаснай мове нарматыўнымі падаюцца варыянты ‘юрыст’, ‘правазнавец’, ‘прававед’ (ТСБМ, БРС-88).

У лінгвістыцы ўзнімаецца пытанне пра “беларускасць” варыянта ‘прававед’. Паводле сведчання П.Сцяцко, утварэнні з кампанентам -вед не маюць натуральнай матывацыі, вытворных слоў і утваральнай базы, а таму не маюць права на існаванне ў сістэме беларускай літаратурнай мовы

Намеснік, заступнік. Значэнне ‘1. Асоба, якая замяшчае каго-небудзь; 2. Афіцыйная назва асобы, якая замяшчае кіраўніка...’ [ТСБМ, т. 3, с. 271] перадаецца ў падручніках і даведніках па справаводстве і перакладных слоўніках 20-30-ых гадоў па-рознаму: намеснік, заступнік, падмяняльнік.

У ПСРВК у акрэсленым значэнні ўжываецца спалучэнне дзеепрыметніка ‘заступаючы’, утворанага ад дзеяслова-матыватара для прапанаванага ‘заступнік’, з назоўнікам ‘асоба’.

Аднак неабходна адзначыць, што гэты дзеепрыметнік не атрымаў шырокага распаўсюджвання ў слоўніках і даведніках і падручніках па справаводстве. Выпадкі яго ўжывання – адзінкавыя. Сучасныя слоўнікі (РБСДАТ, ТСБМ, БРС-88, БРС-2003) паслядоўна ўжываюць варыянт ‘намеснік’. Лексема ж ‘заступнік’ цяпер мае зусім іншае значэнне.

Такім чынам, станаўленне беларускай навуковай тэрміналогіі характызавалася наяўнасцю вялікай колькасці варыянтаў, непаслядоўнасцю і нерэгулярнасцю словаўтварэння, арыентацыяй на рускую мову, якая мела добра распрацаваны і апрабаваны шматгадовай практыкай апарат адпаведнай лексікі.

Спіс скарачэнняў

1. БНТ-10 – Беларуская навуковая тэрміналогія. Выпуск 10. Тэрміналогія права. Мн., 1926;
2. БНТ-11 – Беларуская навуковая тэрміналогія. Выпуск 11. Грамадазнаўства. Мн., 1927;
3. БРС-25 – *Каспяровіч М.* Беларуска-расійскі слоўнік. Мн., 1925;
4. БРС-26 – *Байкоў М.Я., Некрашэвіч С.М.* Беларуска-расійскі слоўнік. Мн., 1925 (1926)

5. БРС-88 – Беларуска-рускі слоўнік / Пад рэд. К.Крапівы. Т.1-2. Мн., 1988-1989
6. БРС-2003 – Беларуска-рускі слоўнік / Пад рэд. К.Крапівы. Т. 1-3. Мн., 2003;
7. ДАД – *Кісельгорф З.А., Гамаркін А.Б.* Даведнік па адміністрацыйнай дзейнасці ў галіне выдання абавязковых пастаноў і накладання адміністрацыйных спагнанняў. Мн., 1932;
8. Дзелавод – *Серада С.* Дзелавод. Узоры афіцыйных папер, слоўнік тэхнічна-канцылярскіх выказаў і іншыя патрэбныя ў дзелаводстве веды. Пад рэд. М.Красінскага. Мн., 1926;
9. МБС – *Гарэцкія М. і Г.* Маскоўска-беларускі слоўнік. Вільня, 1921;
10. ПРБС – *Байкоў М., Гарэцкі М.* Практычны расійска-беларускі слоўнік. Мн., 1926;
11. ПРКБС – *Ластоўскі В.* Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік. Коўна, 1924;
12. ПСРВК – Падручнік справаводства раённых выканаўчых камітэтаў. Вып. 1-ы. Агульнае справаводства і спецыяльныя справаводства: адміністрацыйнае і паштовае. Мн., 1926;
13. ПССМС – Падручнік справаводства сельскіх і месчачковых саветаў. Вып.1-ы. Агульнае справаводства і спецыяльныя справаводства: адміністрацыйнае і паштовае. Мн., 1926;
14. РБС-28 – *Некрашэвіч С., Байкоў М.* Расійска-беларускі слоўнік. Мн., 1928.;
15. РБСДАТ – Русско-белорусский словарь деловой и архивной терминологии. Мн., 1997;
16. РБСЧМ – *Вашкевіч Л.* Расійска-беларускі слоўнічак дзеля чыгуначных мясцкомаў. Магілёў, 1926
17. ТСБМ – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы / Пад агульнай рэд. К.Крапівы. Т. 1-5. Мн., 1977–1984.

НАРОД ЯК АХВЯРА ГІСТОРЫ (ДРАГАСЛАЎ МІХАІЛАВІЧ «ГОЛЫ ВОСТРАЎ» І АЛЕКСАНДР САЛЖАНИЦЫН «АРХІПЕЛАГ ГУЛАГ»)

В. А. Зыблук

Масавыя рэпрэсіі, што абрынуліся на народы савецкай краіны, адабралі не мала жыццяў і зламалі не адзін лёс, у тым ліку і лёс цэлых нацый. Нешта падобнае адбывалася і ў колішняй Югаславіі, праўда, крыху ў іншы час. Паводле слоў аднаго назіральніка на Голым Востраве мадэль рэпрэсій была заснавана на вопыце Сталіна, а прататыпам лагераў для зняволеных – ні што іншае як Архіпелаг ГУЛАГ.¹ Штуршком да пачатку масавых арыштаў паслужыла рэзалюцыя Інформбюро камуністычных і працоўных партый 1948 г. наконт палітыкі Ёсіпа Броза Ціта і дачыненняў з Савецкім саюзам. Паводле яе Югаславія ізалявалася ад іншых краін соцлагера і абвешчала свой уласны шлях развіцця. Саюз камуністаў Югаславіі рэзка крытыкаваў улюбёны

¹ Глядзіце: Михайловић Драгослав. Голи оток. – Београд: Политика, 1990. С. 418.